

Rijeka uistinu bila glagoljaška metropola i da joj u tom segmentu među hrvatskim gradovima nema premca. Lijepo je znati da su obje ove knjige o riječkim knjigama i otisnute u Rijeci. Ta činjenica ohrabruje i

otvara nadu da će naš grad i dalje iznalaziti i duhovnih i financijskih snaga za analizu vlastite povijesti i objavu njezinih vrijednih izdanja.

Sanja Zubčić

BISER IZ PISANE OSTAVŠTINE RAPSKE BISKUPIJE

Ines Srdoč-Konestra – Saša Lajšić

OBREDNIK PO GARANJINU

Prilog proučavanju književnojezične baštine grada Raba

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2008.)

Hrvatsko je priobalje kolijevka naše pismenosti, a brojna pisana ostavština sjevernojadranski prostor potvrđuje kao važno središte nastanka i razvoja hrvatske kulture i jezika. Većina mjesta na ovoj području i danas nose vidljiv pečat burne prošlosti, no velik (veći!) je dio još uvijek skriven od očiju javnosti, posebice kada je riječ o knjigama.

Knjižnice u sklopu crkava i samostana do danas su ostale vjerni čuvari blaga stare hrvatske pisane riječi. Ipak, zahvaljujući većem zanimanju za jezičnopovijesna istraživanja sve više bisera iz tih riznica dobiva znanstvenu valorizaciju i postaje dostupno svim zaljubljenicima u kulturu, ponajprije pismenu prošlost Hrvatske.

Pravo bogatstvo starih rukopisnih i tiskanih knjiga krije knjižnica bivše Rapske biskupije, iz koje je izašao sadržajno zanimljiv, znanstveno vrijedan te pregledan i lijepo uređen *prilog proučavanju književnojezične baštine grada Raba*, čije su autorice dr. sc. Ines Srdoč-Konestra, izvanredna

profesorica na Filozofskom fakultetu u Rijeci i voditeljica projekta *Franjevačka književna i književnojezična baština Istre i kvarnerskoga područja*, te Saša Lajšić, asistentica na Filozofskom fakultetu u Rijeci i novakinja na spomenutom projektu.

Najvećem i svakako najznačajnijem petom poglavlju knjige, u kojem se opisuje sam Obrednik (str. 31 – 200), prethode četiri ne manje zanimljiva i važna dijela koji pomažu u razumijevanju i tumačenju ovoga djela, te brojnim podacima potiču na daljnja istraživanja ovoga prostora i tematike.

U *Uvodnom slovu* (str. 7 – 8), koje potpisuje rapski župnik Mladen Mrakovčić, ukratko saznajemo o povijesti Rapske biskupije, ulozi Ivana Luke Garanjina, braćovštinama toga vremena, samome Obredniku, ali i da se “na spomen događaja iz 1559. godine kada je raspelo proplakalo i danas rapski puk okuplja svake godine na slavlje zavjetnoga blagdana Proplakanja Svetoga Križa 14. prosinca, pjeva Večernju i slavi svetu misu” (str. 7).

Veličinu i značaj Rapske biskupije (koja je 1828. godine pripojena Krčkoj biskupiji) svjedoči i bogat knjižni fundus, iz kojega su autorice izdvojile Arhiv bivšega rapskoga kaptola (*Archivium venerabilis Capituli Arbi* – skraćeno ACA; str. 9 – 17). Uz Arhiv svakako valja spomenuti i neprocjenjive, ali do danas, nažalost, slabo istražene pergamentske rukopise te tiskane knjige na latinskom, talijanskom i hrvatskom jeziku pohranjene u ovoj knjižnici.

O arhivskom dijelu knjižnice, koji se sastoji od biskupskoga, provikarijatskoga i kaptolskoga arhiva, imamo nešto više podataka zahvaljujući fra Odoriku Badurini i njegovoj *Velikoj kamporskoj kronici* (1939.), rukopisnom djelu u kojem se nalazi cjelokupna povijest otoka Raba.

Dokumenti koji potvrđuju značaj Rapske biskupije nesumnjivo su od velike važnosti za iščitavanje ne samo rapske i dalmatinske već cjelokupne hrvatske povijesti u kontekstu europskih prilika onoga vremena. No autorice se osvrću i na drugu važnu činjenicu tih tekstova: mnogi su od njih u potpunosti ili dijelom, uz crkveni latinski i službeni talijanski, pisani i hrvatskim jezikom čime se on, posebno od 17. stoljeća, potvrđuje kao sredstvo “privatnoga i javnoga općenja i to na svim društvenim razinama” (str. 15). Dakako, bogata književnokulturna baština grada Raba pisana hrvatskim jezikom otvara daleko veće mogućnosti za istraživanje domaćega, narodnoga jezika. Djelo koje, između ostaloga, pokazuje odnos ovih triju jezika u 18. stoljeću na otoku Rabu, ali ujedno i govori o čakavskoj književno-jezičnoj stilizaciji toga vremena jest i rukopisni *Obrednik bratovštine Svetoga Križa*

Proplakanoga nastao 1765. godine u Rabu.

Obrednik nosi ime Ivana Luke Garanjina (1722. – 1783.), rapskoga biskupa i jednoga od vodećih intelektualaca svoga vremena. U trećem poglavlju knjige (str. 19 – 23) autorice daju Garanjinov životni put, počevši od rodnoga Trogira, preko školovanja u Padovi, boravka u Rabu do mjesta nadbiskupa u Splitu, u kojemu je i umro. Vrlo obrazovan i svestran Garanjin prihvaća ideje prosvjetiteljstva te zahvaljujući obiteljskom bogatstvu i ugledu “skuplja arhivsku građu, rukopisne i tiskane knjige stvarajući tako temelje obiteljske knjižnice” (str. 20), koja je i danas jedna od najvrjednijih u pisanoj ostavštini grada Trogira.

Iako priznat i poštovan među uglednicima svoga vremena, Garanjin se u cijelosti predaje svom svećeničkom zvanju, pa je mnogo potvrdio da je “biskupsku funkciju na Rabu obnašao vrlo predano brinući o životu klera /.../ Razvidna je i njegova želja za jačanjem vjerskoga života na svome području stoga sudjeluje u svakodnevnom životu Rabljana brinući o različitim pobožnostima” (str. 21).

U vrijeme Garanjinova boravka u Rabu (1756. – 1765.) na otoku je djelovao desetak bratovština, čiji je rad ovaj biskup svesrdno podržavao, no zasigurno je tada najveći utjecaj imala bratovština Svetoga Križa Proplakanoga (1560. – 1878.), koje je i sam Garanjin bio član. Svojim zalaganjem u radu bratovštine, posebno obnovom bratovštinske crkve sv. Križa i Obrednika bratovštine, Ivan Luka Garanjin zaslužuje počasno mjesto kako u povijesti rapske i hrvatske Crkve, tako i u našem kulturnom naslijeđu uopće.

Od kada su na prijelazu iz staroga u srednji vijek nastale, crkvene su bratovštine, svojevrsna posebnost među kršćanima Katoličke crkve, igrale značajnu ulogu u širenju Božje riječi te kulturnom i socijalnom životu na prostoru na kojem su djelovale. Danas se često zaboravlja da su stoljećima postojale i obrtničke bratovštine, čiji su članovi bili ljudi koji su se bavili istim obrtom ili uslužnom djelatnosti, te se pod pojmom bratovštine ponajprije misli na one vjerske. Kršćanska je Europa, pa tako i naše priobalje i otoci, njegovala rad ovih udruga "koje motivira vjerska i karitativna komponenta i okupljaju pripadnike različitih društvenih slojeva" (str. 25).

I svjetovne i crkvene vlasti onoga vremena željele su imati uvida u rad bratovština, tako da je svaka od njih morala voditi knjigu rashoda i prihoda, imati popis članova, "ali i isprave o osnutku te pravila (statut, matrikula, mariegola) prema kojemu je organizacijski djelovala bratovština. Sve te komponente omogućuju praćenje čitavoga niza podataka relevantnih za društveni, ekonomski i kulturni život sredine u kojoj su djelovale" (str. 26).

Uz humanitarno-karitativnu djelatnost ova su udruženja jednako predano njegovala i vjerski aspekt, koji se manifestirao ovisno o kultu kojemu je bratovština posvećena (najčešće se radilo o štovanju nekoga sveca). Upravo su zato bratovštinski statuti sadržavali i propise kojima su se određivale obveze, službe i obredi, uz koje su često zapisivane pjesme i molitve koje su "brati i sestre", ovisno o prigodi, govorili. Tako nastaju priručnici, obrednici, jedinstveni za svaku bratovštinu, koji su i danas nepresušan izvor za

mnoga istraživanja. Iako postoji nešto filoloških i historiografskih istraživanja dokumenata o postajanju i radu bratovština, pristup je obično regionalan (navode se autori radova o dalmatinskim bratovštinama, odnosno onima koje su djelovale u npr. Zadru, Šibeniku, na Grobniku...), pa autorice s pravom zaključuju da "u našoj znanstvenoj literaturi izostaje veća monografija koja bi objedinila dosadašnje spoznaje o bratovštinama i prikazala njihova pravila i ostale izvore" jer je nesumnjivo da se "sustavnom analizom bratovštinske građe pokazuje (se) veliko značenje bratovština za niz znanstvenih područja pa tako i prinos književnoj tradiciji" (str. 28).

Nakon ovih uvodnih napomena o bratovštinama na našem području, u nastavku poglavlja Rapske bratovštine (str. 25 – 30) autorice govore o fenomenu bratovština u gradu Rabu, važnoj višestoljetnoj utvrdi katoličanstva. Pisani podatci navode čak 21 bratovštinu koja je u Rabu nastala od sredine 14. do sredine 19. stoljeća; svakako je najproduktivnije razdoblje bilo od 14. do 17. stoljeća, da bi, nakon stagnacije u 18. stoljeću, dolaskom francuske vlasti prestale djelovati.

"Iz Obrednika bratovštine koji sadržavaju tekstove različite provenijencije i namjene, iščitava se sloj kulturne i literarne tradicije" (str. 30), pa je potreba za njihovom znanstvenom valorizacijom (i revalorizacijom) od nedvojbeno velike važnosti za hrvatsku jezikoslovnu, literarnu i uopće kulturnu povijest.

Središnje, peto poglavlje knjige, podijeljeno u nekoliko potpoglavlja, govori o samome Obredniku bratovštine Svetoga Križa Proplakanoga. Poštujući načela su-

vremene tekstologije Ines Srdoč-Konestra i Saša Lajšić, uz opis, snimku i transkripciju teksta, podastiru i sve znanstveno relevantne i zanimljive podatke u vezi s izgledom, sadržajem, funkcijom i nastankom samoga Obrednika.

Latinično je pismo u 18. stoljeću u potpunosti dominantno na našem prostoru, a latinski i talijanski su jezici Crkve i činovničkoga aparata. Obrednik, na svoje 53 stranice pisane rukom i dijelovima na talijanskom, latinskom i hrvatskom jeziku, "osim teksta sadrži i notne zapise pjesama na latinskom jeziku. Sastoji se od proznih i stihovanih dijelova, molitava, proštenja te se u dijaloškoj formi donosi obred oblačenja odjeće i ulaska u bratovštinu, prvo na latinskom, a zatim se tumači talijanskim jezikom" (str. 31).

Živost čakavskoga književnog jezika i u drugoj polovici 18. stoljeća potvrđuje središnji dio Obrednika pisan "ritmiziranom prozom sakralnoga stila", koji sadrži "Molitve za braću i sestre bratovštine Svetoga Križa Proplakanoga i to za one koji se nalaze u smrtnome času kao i druge molitve za umiruće, razmišljanja o otajstvima vjere, zatim Proštenja za bratovštinu i one koji nisu braća iste, a po dopuštenju pape Klimenta XIII." (str. 31).

Od triju himni zapisanih u Obredniku, dvije su na latinskom jeziku i posvećene su Duhu Stvoritelju te Svetom Križu, a za ovu je potonju dan i notni zapis. O trećoj pjesmi, pisanoj hrvatskim jezikom, poznatoj po početnom stihu *Štujmo bratjo blagdan danas*, koja se i danas na blagdan Svetoga Križa pjeva u rapskoj crkvi, autorice govore u posebnom potpoglavlju težeći, na temelju povijesnih podataka i jezika pjesme, otkriti i njezina autora.

Naime, uspoređujući rukopis Obrednika s još jednim prijepisom ceremonijala iz 1667. godine, autorice zaključuju da je Ivan Luka Garanjin zasigurno bio uključen u sastavljanje Obrednika, "ali ga vjerojatno nije vlastoručno i napisao", već se njegovo uređivanje, kako pokazuje i grafološka analiza, s pravom pripisuje don Andriji Peručiću, kapelanu i meštru ceremonije u katedrali, "na temelju poznavanja bratovštinske djelatnosti u koju je i sam bio uključen" (str. 35).

Transkripcijom, zahtjevnim poslom za svakoga jezikoslovca, tekst je Obrednika postao dostupan suvremenom čitatelju. Latinski i talijanski dijelovi prenijeti su u istoj grafiji kakvom su pisani u izvorniku (upućuje se tek na očite pravopisne i gramatičke greške, a pojedini se dijelovi, radi lakšega praćenja teksta, i prevode u podtekstnom dijelu). Hrvatski je dio Obrednika pisan talijanskim i latinskim grafijskim rješenjima, pa njegovo čitanje, kao i uvijek u takvim primjerima, otvara mnoge nedoumice. Čuvanjem jezika teksta i najvećim mogućim pojednostavljenjem grafijskoga sustava, uz rječnik manje poznatih riječi (str. 174 – 181) omogućeno je lakše, ali nimalo manje intrigantno i poticajno čitanje ovoga Obrednika. Tomu pridonosi i tablica s inventarom fonema i njegovim grafijskim realizacijama u tekstu (str. 41 – 42). Također valja spomenuti da je sačuvan i originalan izgled stranica, tako da je na 111 stranica (str. 43 – 154) prikaza Obrednika na jednoj strani knjige snimka stranice originala, a na drugoj transkribiran tekst s te stranice.

Kako je rečeno, posebnu su pozornost autorice posvetile pjesmi religiozno-na-

božne tematike, nastale na Rabu (uz sam toponim, u pjesmi se neizravno spominje i bratovština Svetoga Križa), ali nepoznata autora i vremena nastanka. Autorstvo se za ovakav tip starih pjesama doista rijetko da utvrditi i dokazati, pa je, i u ovome slučaju, najvjerojatnije “riječ o nasljedovanju pasionske tradicije /.../ koja je cvjetala krajem srednjega vijeka” (str. 155).

Uspoređujući najstariji sačuvan zapis pjesme, onaj iz Obrednika, te dva zapisa iz sredine 20. stoljeća (od kojih se jedna verzija danas izvodi u Rabu), Srdoč-Konestra i Lajšić pokazuju (i znanstveno dokazuju) da “današnja varijanta nije posljedica unutarknjiževnoga i umjetničkoga razvoja već da je presudnu ulogu odigrao prijenos teksta – iz usmene predaje u pisanu formu” (str. 155). Tomu u prilog govori i činjenica da u jeziku “službene” i jedine, do sada, objavljene verzije prevladavaju štokavski elementi.

Koliko je zanimljivo da se u čakavskom Rabu danas pjeva “autohtona štokavska pjesma”, toliko je zagonetno zašto je najstariji sačuvan zapis pisan čakavskom ikavicom znamo li da rapski mjesni govori pripadaju ikavsko-ekavskoj skupini govora. Pokušavajući odgonetnuti komu pripada autorstvo pjesme *Štujmo bratjo blagdan danas* – Andriji Peručiću, koji ju je zapisao; tadašnjem rapskom biskupu Garanjinu, izvornim govornikom ikavskih srednjodalmatinskih govora; nepoznatom članu same Bratovštine, “koji se mogao utjecati drugačijem, južnijem, ikavskom čakavskom dijalektu u ikavsko-ekavskoj sredini koja je kulturološki i sama gravitirala južnoj Dalmaciji” (str. 169) – autorice zaključuju da je ova rap-

ska himna prvenstveno važna jer predstavlja, ne toliko u našoj religioznoj književnosti uobičajen, spoj autohtonih elemenata i višestoljetnoga nabožnoga pjesništva, koje krajem 18. stoljeća nezaustavljivo postaje tek dio hrvatske književne povijesti. Ne manje važna je i potvrda o jezičnoj povezanosti priobalnoga i otočnoga pojasa.

U drugoj je polovici 18. stoljeća štokavština najraširenije narječje na prostoru Hrvatske; dapače, već su napravljene određeni koraci u standardizaciji našega jezika. Ipak, oaze čakavštine, ponajprije otoci i priobalna mjesta, i dalje u velikoj mjeri čuvaju stoljećima stare značajke konzervativnih jezičnih sustava, u ovom slučaju čakavskoga književnoga jezika. To potvrđuje i hrvatski jezik u Obredniku bratovštine Svetoga Križa Proplakanoga, odnosno glasovne i morfološke značajke koje svjedoče i o čuvanju “pojedinih starijih oblika, posebice na morfološkoj razini” (str. 170) (npr. nesinkretizam D, L i I mn. ž. r.), uz one mlađe, koji pripadaju revolucionarnim jezičnim sustavima (npr. prezentski nastavci). Supostojanje čakavskoga i štokavskoga oblika upitno-odnosne zamjenice za neživo u tekstu Obrednika vjerojatno su potvrda nezaustavljivoga širenja štokavskoga narječja.

Posljednje je potpoglavlje knjige posvećeno Statutu bratovštine Svetoga Križa Proplakanoga (str. 183 – 199). S obzirom na funkciju koju su u društvu i Crkvi imale, bratovštine su svoje djelovanje morale uskladiti sa zakonima svjetovne i duhovne vlasti, zbog čega i nastaju ovi pravilnici. Iako u mnogome podudarni, pravila su bratovština “istovremeno jedinstvena, jer određuju način djelovanja

određene bratovštine i propisuju prava i dužnosti njezinih članova te na taj način odražavaju osobitosti sredine u kojoj bratovština djeluje” (str. 183). Statuti su se tijekom djelovanja bratovština nemalo puta prepisivali i dopunjavali, što zbog promjena u samoj bratovštini, što zbog novih okolnosti u sredini u kojoj su djelovale.

Datum prijepisa Statuta koji se ovdje analizira je nepoznat, no dopuna u njemu datira iz 1765. godine, odnosno iz godine nastanka spomenutoga Obrednika.

Iz 17. članka samoga Statuta i četiri članka dopune iz 1765. godine doznajemo o kultu koji štuje Bratovština, načinu upravljanja Bratovštinom te obavezama, pravima i kaznama za njezine članove.

Ovaj je statut dopunjen i 1872. godine, nedugo prije prestanka njezina djelo-

vanja, a do kojih je promjena u tih sto godina rada Bratovštine došlo, daje se u kratkoj analizi i prijepisu ovoga dokumenta.

Bogat popis izvora i literature vezanih za povijest otoka Raba, rad bratovština te hrvatsku pasionsku baštinu dopuna su ovoj iscrpnoj, zanimljivoj i nadasve poticajnoj znanstvenoj analizi *Obrednika bratovštine Svetoga Križa Proplakanoga*. Kako je ipak struka ta koja procjenjuje vrijednost nekoga djela, završavam prikaz riječima prof. dr. sc. Emanuela Hoška, jednoga od vodećih hrvatskih poznavaoaca povijesti Crkve i naše religiozne književnosti, s predstavljanja knjige u Rijeci: “Radi se o razumljivoj, čitkoj i zanimljivoj knjizi koju bih preporučio svim čitateljima koje zanima kulturna prošlost ovoga kraja.”

Anastazija Vlastelić

TEMELJITA STUDIJA O PRIDJEVU

Ivan Marković

UVOD U PRIDJEV

(*Disput, Zagreb, 2010.*)

Objavljivanjem monografije *Uvod u pridjev* autora Ivana Markovića hrvatska lingvistika dobila je sustavnu analizu te leksičke kategorije u jezicima svijeta i specifičnosti hrvatskoga pridjeva, manje iz vizure morfoloških, a više iz sintaktičkih i semantičkih obilježja. Autora su u pridjev uveli rezultati do kojih je došla tipološka i formalna lingvistika u zadnjim trima desetljećima. U oba ta pravca utvrđeno je da je pridjev uz imenice i glagole

jedna od triju univerzalnih leksičkih klasa, a za svaku su klasu otkrivena i univerzalna gramatička obilježja. S te točke izbjegava se hrvatskocentričnost zamjetna u našoj lingvistici kad se i pridjev i ostalo pojmovlje objašnjavaju iz hrvatskoga jezika, manje vodeći računa o relativnosti naoko neupitnih odredbi. Obilježja hrvatskog pridjeva u ovoj se knjizi pomno omjeravaju o pridjeve u drugim jezicima i jezične univerzalije.